

שיעור כללי

ביאור שיטת שמואל ש'מתוך שיוצא בשאלו יוצא נמי בגזול' והאם יש לברך

היום נעסוק בעז"ה בדעתו של שמואל שנפסקה להלכה ברמב"ם ושו"ע שבשאר ימים 'מתוך שיוצא בשאלו יוצא נמי בגזול'. ונדון גם בשאלה האם יש לברך על הגזול או לא.

סוגייתנו וביאורה

- ראה גמרא ל. 'ופליגא דרבי יצחק' עד 'אמר להו רב הונא'.
- ובביאור שיטת שמואל ראה תוס' ד"ה 'מתוך שיוצא'. וראה עוד תוס' לעיל כט: ד"ה 'בעינן' בסוף הדיבור.
- ועוד ראה לעיל ט. במשנה סוכה ישנה ובגמ' בביאור דעת בית הלל ובלמוד שסוכה גזולה פסולה מדכתיב לך.
- וראה חידושי הריטב"א שם.
- וראה דברי הפני יהושע בסוגיין.
- ולענין פסק הלכה בסוגיין ראה רמב"ם פ"ח ה"ט ושו"ע סימן תרמט' סעיף ה'

סוגיית הברכה

- ראה גמ' בבא קמא צד. וחידושי המאירי.
- וראה תשובת הרשב"א סימן תתקסח.
- וראה משנה ריש פרק ז' דברכות ורמב"ם וראב"ד פ"א מהלכות ברכות הלכה יט' וכסף משנה שם.
- וראה תשובת כתב סופר סימן כב'.

מראי מקומות נוספים

- שבת כג. בענין ברכה על נר חנוכה
- חידושי הריטב"א שם וחידושי החתם סופר שם.

חידושי הריטב"א מסכת סוכה דף ט עמוד א

הא דאמרין ההוא מיבעי ליה למעוטי סוכה גזולה. תמיהא מילתא הא למה לי קרא תיפוק ליה דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה כדאמרין בקרבן ובלולב, תירצו בתוספות דליכא למימר מצוה הבאה בעבירה אלא בדבר הבא לרצות כקרבן ולולב אבל לא בשאר מצות, וליתא כדמוכח בירושלמי בפסחים גבי מצה גזולה והתם נמי מוכח קצת דמצוה הבאה בעבירה איסור תורה הוא, וי"ל דאנן השתא לשמואל קיימינן דלית ליה מצוה הבאה בעבירה בפרק לולב הגזול ומשום הכי אצטריך ליה קרא למעוטי גזולה, אי נמי דאפילו לכולי עלמא נמי איצטריך ומשום דבלולב אסר רחמנא גזול ושאלו וחזינן גבי סוכה דשרא רחמנא מדכתיב כל האזרח בישראל כו' מלמד שכל ישראל ראויין לישב בסוכה אחת כדאיתא לקמן, הוה ס"ד דהוא הדין דשרא גזולה ולא חש משום מצוה הבאה בעבירה כיון שאינה באה לרצות, קמ"ל לך שלך תהא למעוטי גזולה דאפילו בדבר שאינו בא לרצות איכא משום מצוה הבאה בעבירה.

פני יהושע מסכת סוכה דף ל עמוד א

בגמרא אמר ריב"ז אמר שמואל לא שנו אלא ביום טוב ראשון אבל ביום טוב שני מתוך שיוצא בשאלו יוצא בגזול. וכתבו התוס' הכא דוקא שהוא מדרבנן לא חייש אמצוה הבאה בעבירה עכ"ל. נראה דכוונתן בזה משום דלית לן למימר דשמואל פליג אכמה תנאי דאית להו מצוה הבאה בעבירה. אלא דאכתי קשיא לי הא בהך ברייתא דהרי שגזל סאה מחבירו (בבא קמא צד.) שהביאו התוספות בד"ה משום דהו"ל מצוה הבאה בעבירה משמע להדיא דאפילו לענין ברכה שהיא מדרבנן סבר האי תנא מצוה הבאה בעבירה והאיך פליג שמואל עליה כיון דלא אשכחן שום תנא דפליג, וליכא למימר דלענין ברכה שייך טפי מצוה הבאה בעבירה דא"כ אכתי בלולב גופא האיך מכשיר ביום טוב שני הא איכא ברכה, ולקמן בס"פ לולב וערבה [מ"ה ע"ב] אשכחן להדיא דשמואל סובר דמצות ברכת לולב כל שבעה. והנראה בזה דלהתוספות אין הי"נ דלא מכשיר שמואל אלא בדיעבד שיוצא בו אבל לעולם אינו מברך עליה אלא שנראה דוחק דהא סתמא קאמר. ועוד דאכתי לשון מתוך שיוצא בשאלו אינו מדוקדק. ולולי דברי התוספות היה נראה לי לפרש בענין אחר דודאי שפיר מצי סבר שמואל מצוה הבאה בעבירה אפילו בדרבנן אלא שסובר דלא שייך מצוה הבאה בעבירה אלא היכא דאי אפשר לעשות המצוה אם לא ע"י העבירה דכה"ג כתבו התוס' לעיל בשמעתין אלא דשמואל מיקל יותר דבגזול גופא נמי לא שייך מצוה הבאה בעבירה אלא היכא

שצריך לכוין לקנות הלולב והיינו ביום טוב ראשון כיון דשאל פסול א"כ על כרחך אי אפשר לו לצאת בשל חבירו אם לא שנתכוין לקנותו מש"ה הוי מצוה הבאה בעבירה, משא"כ ביום טוב שני מתוך שיוצא בשאל וא"כ הרי אין צריך לכוין לשם קנייה דאפילו אם היה נוטלה על מנת להחזיר לאלתר יוצא וא"כ אין המצוה באה ע"י עבירה שמתכוין לקנותה מש"ה קאמר דיוצא נמי בגזול, ועיין מה שכתבתי בפ"ק (דף ט' ע"א) בלשון התוספות ד"ה ההוא מיבעיא ליה למעוטי גזולה דלפי דברינו אלה נתיישב שם קושיית התוספות ודו"ק:

רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח הלכה ט'

כל אלו שאמרנו שהם * פסולין מפני מומין שבארנו או מפני גזל ק וגניבה ביום טוב ראשון בלבד אבל ביום טוב שני עם שאר הימים הכל כשר, והפסולות שהיא משום ע"ז או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה בין ביום טוב ראשון בין בשאר הימים פסול. השגת הראב"ד א"א אין הכל מודים בגזול ויבש שאין פסולין משום הדך אלא גזול הוה ליה מצוה הבאה בעבירה. יבש מפני שהוא כמת, כירושלמי (פ"ג ה"א).

שולחן ערוך אורח חיים הלכות לולב סימן תרמט

(כט ה') כל אלו שאמרנו (ל) שהם פסולין מפני מומין שביארנו, או * טו מפני גזל וגניבה, ביום טוב הראשון בלבד; אבל בשאר ימים, (לא) הכל כשר. הגה: (לז) <ו> ויש פוסלין בגזול כל ז' ימים, והכי נהוג, אבל שאול יולא צו (טור והמגיד בשם פוסקים); טז ומותר ליטול לולב של חבירו בלא דעת חבירו, (לג) בשאר ימים, (לד) <ז> דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממונו, והוי כשאול (תה"ד סי' ק' ופסקיו סי' קנ"ט)

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף צד עמוד א

דתניא, ר' אליעזר בן יעקב אומר: הרי שגזל סאה של חטין, טחנה, לשה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך? אין זה מברך אלא מנאץ, ועל זה נאמר: בוצע ברך נאץ ה'.

בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא קמא דף צד עמוד א

מאחר שהשינוי קונה הרי שגזל סאה של חטה וטחנה ולשה ואפאה רשאי לאכלה ולברך עליה דמים הוא חייב לו וכן אחרים מזמנים עם זה וכל שלא נשתנה והוא רוצה לאכלה אף על פי שהוא עובר עברה וברכתו קלה ותועבה ונאץ אינו רשאי ליהנות בלא ברכה ומברך הן המוציא הן ברכת המזון הן שאר ברכות הכל כפי הברכה הראויה לו ומכל מקום יראה לי שאין מצטרף עם האחרים לזמון שאין קבע לאוכל בעבירה כמו שכתבנו בברכות וכן אינו מברך על החלה הואיל ואין כאן הנאה אלא ברכת מצוה ואין ברכה לעשיית מצוה בעבירה ויש חולקין שלא לברך אף ברכת המוציא:

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תתקסח

והא דתנן הרי שגזל סאה של חטים טחנה ואפאה וברך עליה אין זה מברך אלא מנאץ. יש מי שפירש אף על פי שקנאה מכל מקום אין ראוי לברך עליה. ואינו מחוור בעיני דבולוב והדס הגזולין הרי מברך עליהם וסוכה גזולה נמי מברך עליה. אלא מסתברא הכי קאמר אף על פי שהוא מברך עליה מכל מקום מתוך גזל בא לידו וגזולין הוא מוטב לו שלא גזל ולא ברך והקדוש ברוך הוא שונא גזל בעולה.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מה עמוד א

שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. אכל דמאי, ומעשר ראשון שנטלה תרומתו, מעשר שני והקדש שנפדו, והשמש שאכל כזית, והכותי – מזמנין עליו. אכל טבל, ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו, ומעשר שני והקדש שלא נפדו, והשמש שאכל פחות מכזית, והנכרי – אין מזמנין עליו. נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן. עד כמה מזמנין? עד כזית; רבי יהודה אומר: עד כביצה.

רמב"ם הלכות ברכות פרק א

כל האוכל דבר האסור בין בזדון בין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף, כיצד הרי שאכל טבל של דבריהם או שאכל מעשר ראשון שלא נטלו תרומותיו או מעשר שני והקדש שלא נפדו כהלכתו אינו מברך, ואין צריך לומר אם אכל נבלות וטרפות או שתה יין נסך וכיוצא בו. השגת הראב"ד א"א טעה בזה טעות גדולה שלא אמרו שאין מצרכין אלא שאין מזמנין עליהם לומר שאין להם חשיבות קביעות האיל ואוכלין דבר האסור והוא כעין אכילת פירות שאין להם קבע לזמון אבל ברכה תחלה וסוף למה לא יברכו האיל ונהנו עכ"ל.

כסף משנה הלכות ברכות פרק א הלכה יט

כתב הראב"ד טעה בזה טעות גדולה וכו' למה לא יברכו הואיל ונהנו עכ"ל. טעמו מדתנן (ברכות מ"ה) שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן אכל טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שלא נפדו אין מזמנים עליהם ומשמע ליה ז"ל דלא אמרו אלא שאין מזמנין עליהם אבל ברוכי מברכי. וכתב הרא"ש שנראה לו כדברי הראב"ד ז"ל מדתניא בפ"ק דסנהדרין (דף ו'): ובפרק הגוזל (ב"ק צ"ד) ראב"י אומר הרי שגזל סאה חיטין טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ ועל זה נאמר ובוצע ברך נאץ ה' אלמא שחייב לברך אלא שברכתו הוא ניאוף עכ"ל. ואיני יודע למה דחה דברי רבינו בכך דהא תניא בפרק כל שעה ובפ"ק דחלה ירושלמי תני מצה גזולה אסור לברך עליה א"ר אושעיא ע"ש ובוצע ברך נאץ ה' הדא דאמרה בתחלה אבל בסוף דמים הוא חייב לו ר"י אומר אין עבירה מצוה א"ר אילא אלה המצות אם עשייתן כמצותן הרי הם מצות ואם לאו אינן מצות.

שו"ת כתב סופר אורח חיים סימן כב

וני"ל דרמב"ם ס"ל לחלק בין ברכה לברכה, התם בב"ק איירי לברך כשמקיים מצות חלה הגם שיש בעשי' מצוה זו ניאוף לפני ה' מ"מ חייב לברך אשר קדשנו במצותיו כיון שסוף כ"ס עושה מצוה, אבל באוכל דבר איסור הגם שנהנה אין ראוי לו לברך ולהודות לה' שברא דבר זה להנות בו כיון שטוב ה' לו שלא ה' ולא נברא כיון שהוא לו למכשול ולפוקה, ול"מ כשאוכל במזיד שאין ראוי לברך לה' שברא בעולמו כך שזה ניאוף גמור שמברך ה' שברא בעולמו דבר שעושה בו נגד רצונו ואפי' בשוגג אין ראוי לו לברך שטוב ה' לו שלא ה' ולא ה' נכשל בו כי גם בלא דעת נפש לא טוב וקצת עבירה ביזו:

...

שיטת הראב"ד דס"ל לחלק בין ברכת מצוה לברכת הנהנין דשאני ברכת מצוה שמודה לה' שקדשנו במצותיו וצונו על המצוה שעושה עכשיו, ואם יברך עלי' שמקיים מצותיו והוא עובר רצונו וע"י עבירה באה לו, אבל ברכת הנהנין היא משום שאסור להנות מהעה"ז בלא ברכה, וכיון שנהנה הגם שעושה עבירה בהנאה זו סוף כ"ס נהנה ומחוייב הוא לברך על הנאתו שלא יהנה בלא ברכה, וכיון שנהנה הגם שעושה עבירה בהנאה זו וכי יוסיף חטא ע"פ להנות בלא ברכה, וכ"כ רשב"א בתשובה הני"ל וז"ל וכי משום שאכל שום יחזור ויאכל והבן:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כג עמוד א

אמר רב חייא בר אשי אמר רב: המדליק נר של חנוכה צריך לברך. ורב ירמיה אמר: הרואה נר של חנוכה צריך לברך. אמר רב יהודה: יום ראשון – הרואה מברך שתיים, ומדליק מברך שלש. מכאן ואילך – מדליק מברך שתיים, ורואה מברך אחת. מאי ממעט? ממעט זמן. ונימעוט נס! – נס כל יומי איתיה. מאי מברך? מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה והיכן צונו? רב אויא אמר: מלא תסור. רב נחמיה אמר: שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך.

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף כג עמוד א

רב נחמן אמר משאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. פי' ולא ניחא ליה לאנסובה על לאו דלא תסור כדאמרינן במסכת ברכות (י"ט ב') כולוהו אלאו דלא תסור אסמכינהו רבנן, משום דשאני מצוה זו שאין לה שום עיקר מן התורה.

חתם סופר מסכת שבת דף כג עמוד א

והיכן צונו וכו' יל"ד במאי פליגי ומאי נ"מ. ורמב"ן בהשגותיו לס' השרשים שרש אי' כי על מ"ש הרמב"ם דכל מצות דרבנן כחנוכה ומגילה בכולם המבטלם עובר על לאו ועשה לא תסור ועפ"י הדבר אשר יגידו לך ופליג רמב"ן דוקא מצוה ששרשה דאורייתא וחכמים הוסיפו סייג כגון בשר עוף בחלב האי אסמכוהו על לא תסור אבל חנוכה ומגילה משאל אביך נפקא. ושוב כתב דבהא פליגי בשמעתין רב אויא ור' נחמ"י. והקשה מגילת אסתר אי"כ מני"ל לרמב"ן דהלכה כר' נחמ"י דלמא כר' אויא ע"ש. ולפע"ד אפי' יהיבנא לרמב"ן דמצוה שאין לה שרש מן התורה לא אסמכוהו אלא תסור מ"מ מגילה וחנוכה והלל שרשם בקדש מן התורה כמשאחז"ל פ"ק דמגילה ופ"ב דעירובין משיעבוד לגאולה אומר שירה ממות לחיים לא כ"ש ומחוייבים מן התורה לעשות שום זכרון לכל נס מק"י דיציאת מצרים אלא שמסרן לחכמים מה יתקנו אם להדליק נרות או לשלוח מנות וכדומה וא"כ הני מצות דרבנן שרשם דאורייתא טפי מבשר עוף בחלב ואסמכוהו אלא תסור. והנה פליגי פוסקים ברואה נר חנוכה אי מוטל על הגוף לראות נ"ח בזמנו ולברך או אינה מוטלת על הגוף אלא אי רואה מברך על הנס אבל אין חיוב על הגוף עמג"א רס"י תרמ"ג ותל"י בשני תי' תוס' סוכה מ"ו ע"א דלתי' קמא החיוב על הגוף מה שלא נמצא כן בשום מצוה שבתורה ורק הכא משום חבוב הנס הטילו מצוה חדשה על הגוף לראות. ומג"א לא הבין כן בתוס' והנלע"ד כתבתי: